

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: СТВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ РІЗНИМИ СТАРТОВИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Анотація. У статті розглядається сутність та особливості інклюзивної освіти. Пропонується визначення понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «інклюзивна школа», подано принципи на яких базується інклюзивна освіта. Також окреслюються кілька етапів, часові межі яких визначаються суспільно-політичними та соціокультурними процесами, що відбувались у країні на шляху входження до європейського освітнього простору та необхідні для реалізації інклюзивної освіти людей з особливими освітніми потребами в Україні. Зазначено, що важливою умовою системного реформування освіти дітей з особливими потребами є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних з нормативно-правовим, організаційно-фінансовим, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням їхнього навчання та виховання. Стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно до сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів, вимог переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить сталий рух і розвиток України у XXI ст., інтегрування національної системи освіти до європейського і світового освітнього простору. Сприяття реалізації цієї стратегії має належним чином організована і запроваджена у практику інклюзивна освіта, яка в Україні повинна співіснувати із загальною і спеціальною що зумовлює створення комфортного середовища для дітей з різними стартовими можливостями.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивний освітній простір, соціальна адаптація, люди з особливими освітніми потребами.

Annotation. In the article the essence and characteristics of inclusive education. Proposed definition of «inclusion», «inclusive education», «inclusive education», «inclusive school», presents the principles that underpin inclusive education .. also outlines several steps, time limits are determined by the socio-political and socio-cultural processes that took place in country towards joining the European educational space and necessary for the implementation of inclusive education of people with special needs in Ukraine. It is noted that an important condition for systemic reform of education of children with special needs is a comprehensive solution of problems related to the regulatory, organizational, financial, human, scientific and teaching of their training and education. The development strategy of the national education system should be formed adequately to the current integration and globalization, the requirements of the transition to a post-industrial civilization that will ensure sustainable development and the movement of Ukraine in the XXI century. National education system integration into the European and world educational space. To facilitate the implementation of this strategy is properly organized and implemented the practice of inclusive education, which Ukraine must coexist with general and special that makes creating a comfortable environment for children with different starting abilities.

Keywords: inclusion, inclusive education, inclusive educational environment, social adaptation, people with special educational needs.

Постановка проблеми. Освіта дітей з особливими потребами за часи незалежності нашої держави зазнала істотних трансформаційних змін, пов'язаних з визначенням нової ідеологічної суспільно-освітньої парадигми, яка ґрунтується на принципах людиноцентризму.

Магістральним напрямом розвитку сучасної української освіти окреслено рівний доступ до якісної освіти всіх громадян, у тому числі й осіб з особливими потребами, тих, які мають інвалідність, обмежену життєздатність, порушення або особливості психофізичного розвитку. Нині в освіті триває динамічний процес кардинальних змін у методологічних, змістових, технологічних та управлінських складових її інноваційного розвитку. Відбувається переоцінка цінностей, додання усталених стереотипів, медичних, дефектологічних рудиментів щодо освіти осіб з особливими потребами, зокрема дітей, що стає підґрунтям нового нормативно-правового, науково-методичного, організаційно-змістового забезпечення їхнього навчання. Прикметною ознакою сучасного функціонування та розвитку української спеціальної освіти (освітньої системи для осіб з особливими потребами) стало прагнення до деінституалізації та забезпечення доступності усіх освітніх ресурсів на основі урахування індивідуальних особливих потреб, що є основоположними засадами інклюзивної освіти [5, с. 4].

Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та соціальної адаптації осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Продовжує формуватися і впроваджуватися нова культурна й освітня норма – створення умов для активної участі у житті суспільства для усіх громадян, включаючи людей фізично й інтелектуально неповносправних, що й фіксує міжнародне законодавство на рівні ООН [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема здобуття освіти дітей з особливими потребами перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової та зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема, щодо впровадження інклюзивної освіти. Вагомий внесок у формування нової системи освіти зробили П. Таланчук, М. Синьов, Р. Ануфрієва, О. Євдокимов, Л. Коваль, Г. Шевцов; теоретичні і методологічні аспекти технічної і гуманітарної освіти дітей та студентів з особливими потребами, а також можливості навчально- методичного, інформаційного,

медико-соціального супроводу розробляють К. Агавелян, Н. Вовк, З. Кантор, І. Леонгард, І. Нікітіна, В. Авілов, Н. Козлов, М. Чайковський.

Мета статті – розглянути сутність та особливості інклюзивної освіти та охарактеризувати можливості створення комфортного середовища для дітей з різними стартовими можливостями.

Виклад основного матеріалу. Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті і полягають в: особистісній орієнтації освіти; створенні рівних можливостей для дітей та молоді у здобутті якісної освіти; забезпеченні варіативності здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей [1, с. 7].

Інклюзія (від англ. Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціум, і насамперед, тих, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він припускає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Термін інклюзія має відмінності від термінів «інтеграція» та «сегрегація». При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату [2].

Інклюзія — це процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Дитина з особливими потребами — це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції [2].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на забезпеченні основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх школах за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами. Отримані поза соціумом знання і вміння не могли допомогти дітям з особливими освітніми потребами цілковито адаптуватися в суспільстві, підготуватися до подолання неминучих життєвих труднощів, а, отже, реалізуватися в повній мірі як рівноправні і повноцінні члени суспільства. В інклюзивних класах діти з особливими потребами включені в освітній процес. Вони осягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчать виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати [2].

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу [1].

Інклюзивна школа – це заклад освіти, який відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Цей заклад забезпечує безбар'єрне фізичне середовище, адаптує навчальні програми та плани, методи і форми навчання, тим самим надаючи можливість усім дітям успішно навчатися в тому числі й дітям з особливими освітніми потребами; залучає батьків до співпраці; співпрацює з фахівцями з метою надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивну атмосферу в шкільному середовищі та громаді загалом [1].

Інклюзивна освіта базується на таких принципах:

- Задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини.
- Рівний доступ до навчання у загальноосвітніх навчальних закладах та отримання якісної освіти кожною дитиною.
- Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
- Адаптація системи до потреб дитини, а не навпаки.
- Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємостосунків.
- Визнання спроможності до навчання кожної дитини та, відповідно, необхідність створення суспільством відповідних для цього умов.
- Залучення батьків до навчального процесу.
- Командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків та спеціалістів.
- Складність завдань повинна відповідати здібностям дитини.
- Подолання потенційних бар'єрів у навчанні.

Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями [1, с. 15].

Таким чином, інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Як зазначає в своїй праці А. Колупаєва [4] у розвитку системи спеціальної освіти за часів незалежності України окреслюються кілька етапів, часові межі яких визначаються суспільно-політичними та соціокультурними процесами, що відбувались у країні на шляху входження до європейського освітнього простору.

I етап (1991-2000 рр.) функціонування української системи спеціальної освіти розпочався з ратифікації міжнародних документів щодо дотримання прав людини, а також визнання права на здобуття освіти всіма громадянами, в тому числі й з особливими потребами, у загальноосвітньому просторі, в основних законодавчих актах України. Основна тенденція I етапу — «державоцентриська» освітня система з прикметними ознаками інституалізації та жорсткої регламентації освітнього процесу в спеціальних навчальних закладах.

II етап (2000-2010 рр.) розвитку системи освіти осіб з особливими потребами характеризується спробами переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значна активізація стихійного інтегрування дітей з особливими Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» потребами до загальноосвітніх навчальних закладів на тлі ствердження інклюзивної освіти в демократичних країнах.

III етап (2010 р. – донині), характеризується основною тенденцією в освіті дітей з особливими потребами, що полягає в оптимізації спеціальних навчальних закладів та впровадження інклюзивної освіти на теренах України. Зокрема, на тлі зростання (на 0,5 %) загальної чисельності дітей з інвалідністю, значно зменшилась мережа спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та у понад 1,5 рази зменшилась кількість учнів з особливими потребами у них.

Вагомий здобуток цього періоду — впровадження інклюзивної освіти — системи освіти, що передбачає надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу за місцем проживання.

Однак, невизначеність на державному рівні законодавчо-нормативних та організаційно-фінансових механізмів інклюзивної освіти значно стримує цей процес. Зокрема, тільки 2,2 тисячі дітей навчаються в інклюзивних класах, де створено всі відповідні умови, а понад 100 тисяч дітей з особливими потребами стихійно інтегровано у загальноосвітні навчальні заклади [5].

Нині важливою умовою системного реформування освіти дітей з особливими потребами є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних з нормативно-правовим, організаційно-фінансовим, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням їхнього навчання та виховання.

Концепція розвитку інклюзивної освіти спрямовує діяльність у сфері інклюзивної освіти як суспільства у цілому, і кожного навчального закладу, у якому перебувають діти з особливими освітніми потребами. Насамперед такому закладу необхідно побудувати цілісну систему, яка забезпечуватиме оптимальні умови для адаптації, соціалізації, освіти та повноцінного розвитку всіх вихованців, створити єдине комфортне психологічне середовище.

Інтегровані колективи можуть допомогти дитині з особливими освітніми потребами досягнути індивідуально високих показників особистісного розвитку, усвідомити самоцінність цього розвитку для життєдіяльності дитини, функціональної значимості у процесі її інтеграції у соціальне середовище. З іншого боку, такі колективи забезпечать для здорових дітей можливість дбайливо ставитися до потенціалу, дарованого їм природою, розкривати нетрадиційні шляхи особистісних досягнень в опануванні знань, умінь, навичок.

Педагоги, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, мають стати партнерами для кожної дитини, сформувати у своїх учнях навички спілкування, вміння організувати своє дозвілля, підтримувати діалог.

Обов'язковою умовою та запорукою успіху є створення комфортних умов для проведення уроків, позитивної емоційної атмосфери. Сам педагог повинен бути взірцем для дітей. Педагоги у жодному разі не повинні вголос висловлювати свої негативні думки про дітей з особливими освітніми потребами. Не можна «чіпляти ярлики», використовувати медичні терміни при батьках, інших дорослих, дітях. Таких дітей треба підтримувати, не травмуючи їх, всіляко вселяти їм віру у свої сили. Як учитель та інші дорослі ставитимуться до дітей з особливими потребами, так до них ставитимуться й інші діти у класі. Діти повинні не просто співчувати хворому товаришу, а вміти допомагати йому, коли це необхідно. Проте слід мати на увазі, що надання допомоги має бути доречним, вчасним. Надмірна допомога може образити дитину з особливими освітніми потребами. Кожна здорова людина налагоджує стосунки зі своїми ровесниками природним шляхом.

Але діти з особливими потребами потребують допомоги у цьому. Педагоги постійно мають створювати ситуації для позитивних соціальних взаємин. Такі взаємовідносини дають змогу дітям з особливими освітніми потребами комфортно почуватися у колі здорових ровесників.

Не можна силоміць заставляти дітей дружити, не варто приділяти цьому занадто великої уваги. Навпаки, необхідно більше приділяти уваги здібностям дитини з особливими потребами, розкривати їхні таланти, розкривати те, чим вони можуть поділитися з іншими.

Для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами за умови їх інтеграції у загальноосвітні навчальні заклади потрібні висококваліфіковані педагоги. Тому ключовим чинником сприяння інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка та перепідготовка спеціалістів.

Наукові дослідження свідчать, що високоякісні навчально-виховні програми можуть бути створені лише за умови активної співпраці педагогів, батьків і фахівців. Командна робота є запорукою успіху інклюзивної програми. При командній роботі приймаються більш обґрунтовані та якісні рішення, а наслідки діяльності кращі, ніж у випадках самостійної роботи окремих членів команди. Важливим фактором, безперечно, є командний дух і почуття приналежності, які сприяють плідній співпраці. Характерні ознаки командної роботи: рішення стосовно методів роботи з дитиною ухвалюються колективно; члени команди несуть колективну відповідальність за результати; батьки є рівноправними членами команди; всі члени команди мають рівний статус і вважаються однаково важливими; знання та вміння представників різних дисциплін інтегруються під час розробки та реалізації навчального плану роботи з дитиною.

Також важливим фактором у створенні комфортного середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку є залучення їх до позакласної діяльності. Така діяльність сприяє виявленню конкурентоспроможності учнів з особливими освітніми потребами, а тому необхідно: переконати керівників клубів і гуртків заохочувати дітей з особливостями психофізичного розвитку до участі в заняттях; запрошувати учнів з особливостями психофізичного розвитку до вибору клубів, гуртків і видів спорту, які допоможуть їм почуватися частиною шкільного колективу; створювати мережу клубів і гуртків з різних видів діяльності, в яких учні з особливостями психофізичного розвитку можуть брати повноправну участь; залучати учнів з особливостями психофізичного розвитку до подорожей, зборів та до іншої соціальної діяльності; залучати батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку до гурткової діяльності.

Висновки. Результати досліджень багатьох науковців засвідчують, що розумовий, емоційний і соціальний розвиток дітей з психофізичними вадами прямо залежить від позитивного ставлення до них, їх розуміння і прийняття педагогами, батьками і здоровими дітьми. Сприятливе соціальне середовище є однією із вихідних умов розв'язання проблем інклюзивної освіти. Тому забезпечення такого середовища – одне із завдань психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку. Педагоги мають передусім формувати позитивне ставлення здорових вихованців до дітей з психофізичними вадами, емпатію, прийоми адекватної взаємодії. Ця робота може здійснюватися за допомогою таких методів: бесіда; розгляд проблемних ситуацій; перегляд спеціально відібраних відеосюжетів.

Оскільки діти — це віддзеркалення сім'ї, то відповідну роботу слід провести і з батьками здорових дітей, формуючи у них позитивне ставлення до перебування у класі дітей з вадами психофізичного розвитку.

Отже, інклюзивна освіта – це одна із реалій нашого життя. Проте, наголосимо ще раз, що її ефективність залежить від багатьох умов, головною з яких є комплексний психолого-педагогічний супровід.

Список використаних джерел:

1. Інклюзивна освіта: наукові засади, проблеми та перспективи впровадження в загальноосвітній навчальний заклад // Інформаційно-методичний бюлетень. – 2011, № 2 – Рівно: РОІППО. – 111 с.
2. Інклюзивна освіта: сутність, поняття, термінологія // Електронний ресурс. Режим доступу: [doshkilla.blogspot.com / 2012 / 03 – post.hhtm2.
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол.:авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред. Даниленко Л.І., – К.:2007. – 128с.
4. Кремень, В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка. — 2009. — 520 с.
5. Колупаєва А.А. Спеціальна освіта в Україні: на шляху до незворотніх змін. / А.А. Колупаєва // 36. тез. доп. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії / Редкол.: В.В. Засенко В.В., А.А. Колупаєва А.А., Н.І. Лазаренко, З.П. Ленів. — Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. — С. 4-5.
6. Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E. (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt , Festus E. O biakor , Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311-351.
7. Tim Loreman, Donna McGhie-Richmond, Alla Kolupayeva, Oksana Taranchenko, Dymtro Mazin, Cheryl Crocker & Roman Petryshyn A Canada-Ukraine collaborative initiative for introducing inclusive education for children with disabilities in Ukraine: participant perspectives // School Effectiveness and School Improvement, 2016 Vol. 27, No. 1, 24-44, <http://dx.doi.org/10.1080/09243453.2015.1018912>